

Działania Policji na rzecz ochrony zabytków w Polsce

Człowiek od zawsze zabiegał o swe bezpieczeństwo, stanowiące podstawę jego przetrwania, niezakłóconego funkcjonowania i rozwoju¹. Wpierw czynił to w małych grupach pierwotnych, by wraz ze swym rozwojem cywilizacyjnym szukać wsparcia innych w większych strukturach społecznych, od społeczności lokalnych przez społeczeństwa do narodów. Społeczeństwo, pojęcie tak często dziś występujące w dyskursie publicznym nie jest wbrew temu co sądzi wielu pojęciem jednoznacznym. Piotr Sztompka wskazał kilka zróżnicowanych punktów widzenia na to czym jest społeczeństwo, jak może być rozumiane. W ujęciu demograficznym to po prostu, populacja, wielość jednostek. W ujęciu systemowym stanowi układ pozycji i typowych dla nich ról. W strukturalnym jest siecią relacji międzyludzkich, Ujęcie aktywistyczne ujmuje je jako zespół wzajemnie zorientowanych na siebie działań. Społeczeństwo w ujęciu zdarzeniowym, to twór niestały, pełny zdarzeń społecznych. Ujęcie kulturalistyczne postrzega społeczeństwo jako matrycę podzielanych przez zbiorowość znaczeń, symboli i reguł wpływających na podejmowane przez zbiorowość działania. Natomiast grupowe widzi w społeczeństwie zintegrowaną całość złożoną z jednostek².

Biorąc pod uwagę powyższe punkty widzenia można określić społeczeństwo również poprzez wyodrębnienie jego szczególnie charakterystycznych cech. Wybitny polski socjolog Florian Znaniecki wskazywał, na takie rozumienia społeczeństwa, gdzie jest ono zorganizowaną zbiorowością dużej liczby ludzi należących do kolejnych pokoleń zamieszkujących określony obszar, zjednoczonych wspólną kulturą³. Społeczeństwo jako grupa najtrwalsza musi podejmować działania dla zachowania swej ciągłości i tożsamości pomimo ustawicznej wymiany jej składu, pomimo stałej i naturalnej wymiany pokoleń. W jego interesie jest zabieganie o to, by zmiana pokoleniowa w nim zachodząca nie tylko nie przyczyniała się do jego destrukcji, lecz wręcz sprzyjała dalszemu rozwojowi. Stagnacja grupy, w sytuacji rozwoju innych, obcych sprzyja rozpadowi zbiorowości i przejęcia jej członków przez inne.

---

¹ R. Gwardyński, B. Kaczmarczyk, *Zachowanie służb porządkowych w sytuacjach kryzysowych*, [w:] *Bezpieczeństwo uczestników zgromadzeń religijnych*, B. Wiśniewski, A. Prędecka, J. Bryk, A. Szela (red.). Szkoła Główna Służby Pożarniczej, Warszawa 2016, s. 153.

² P. Sztompka, *Socjologia, Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo ZNAK, Kraków 2012, s. 36.

³ F. Znaniecki, *Relacje społeczne i role społeczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2011, s. 7.

Ustawicznemu dopływowi wartościowych członków zbiorowości służy wychowanie, które w ramach zamierzonej działalności powoduje u ludzi zmodyfikowanie lub zahamowanie pewnych istotnych społecznie czynności. Jest ono bowiem urabianiem jednostek, by te nie tylko umiały lecz i chciały brać udział w czynnościach zbiorowych, uznanych przez społeczeństwo za pożądane i ważne⁴. Wychowanie jest działalnością tak ważką społecznie, że troska o nie winna leżeć po stronie państwa. Już Arystoteles pisał bowiem, że „Nie ulega zatem żadnej wątpliwości, że prawodawca powinien zająć się w pierwszym rzędzie wychowaniem młodzieży”⁵.

Bez wychowania pokoleń nie jest możliwe zachowanie ciągłości i tożsamości społeczeństwa, a ono wspiera się na kulturze. To z niej czerpane są wzorce, wartości i mity integrujące zbiorowość⁶. To ona wywiera przemożny wpływ na społeczne i intelektualne ukształtowania jednostki⁷. Wpływa na edukację stanowiącą konglomerat oddziaływań pedagogicznych różnych od siebie i ściśle powiązanych: nauczania (dotyczy sfery poznawczej i wykonaniowej ucznia⁸) i wychowania (dotyczy sfery afektywnej wychowanka)⁹. Będąc zaplanowanym oddziaływaniem ustawicznym, kierowanym do wszystkich członków grupy przez ich całe ich życie¹⁰.

Kultura jest nieodzownym odniesieniem wychowania. Słowni języka polskiego definiuje ją jako „całokształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości gromadzony, utrwalany i wzbogacany w ciągu jej dziejów, przekazywany z pokolenia na pokolenie”¹¹. Jest kompleksowym i specyficznym dla określonych zbiorowości sposobem życia, na który składa się wszystko to, co ich członkowie myślą, robią i posiadają¹². Jest tym co poprzez nie występowanie nigdzie indziej wyróżnia ludzi spośród istot żywych, a w ramach nich samych wyróżnia zbiorowości, w których przyszło im żyć¹³.

---

⁴ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania, tom 1*. Wychowujące społeczeństwo, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 3 i 6.

⁵ Arystoteles, *Polityka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 214.

⁶ F. Znaniecki, op. cit., s. 15.

⁷ J. Didier, *Słownik filozofii*, Wydawnictwo Książnica, Katowice 2006, s.198.

⁸ R. Gwardyński, *Edukacja dla bezpieczeństwa w wymiarze praktycznym*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa w różnych wymiarach i kontekstach. Formacje militarne i paramilitarne wobec wyzwań edukacyjnych*, B. Wiśniewska-Paź (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2015, s. 88-89.

⁹ M. Przetacznik-Gierowska, Z. Włodarski, *Psychologia wychowawcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s.22.

¹⁰ B. Suchodolski, *Pedagogika. Podręcznik dla kandydatów na nauczycieli*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1976, s. 299.

¹¹ *Słownik języka polskiego, tom pierwszy*, M. Szymczak (red.), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982, s. 1083.

¹² P. Sztompka, op. cit., s. 313.

¹³ R. Dunbar, *Nowa historia ewolucji człowieka*, Copernicus Center Press, Kraków 2015, s. 173.

Kultura nie tylko jest istotna dla całości społeczeństwa, narodu lecz również dla składających się na nie podgrup zwanych społecznościami lokalnymi. Społeczność lokalna to zbiorowość zamieszkująca ograniczone i względnie izolowane terytorium, posiadająca i ceniąca wspólne wartości, symbole i zwyczaje. Społeczność lokalna posiada swe instytucje usługowe i kulturowe, a jej członkowie są świadomi swej odrębności i wyrażają gotowość do współdziałania w ramach kooperacji pozytywnej¹⁴. Kultura integruje społeczność lokalną, czyni ją silniejszą, zdolną do przetrwania, rozwoju i realizacji własnych interesów.

Dbłość o kulturę narodową i jej ochrona leży w żywotnym interesie każdego społeczeństwa, w tym również społeczeństwa polskiego. W okresie powojennym, rozumiejąc jaki uszczerbek kultura polska poniosła z powodu zniszczeń i grabieży dokonanych przez agresorów wojennych (warto pamiętać również o stratach wynikających z przymusowego opuszczania terenów wschodniej Rzeczypospolitej) szczególną ochroną objęto dobra kultury. Pojęcie dóbr kultury wynika z definicji zawartej w Ustawie z dnia 15 lutego 1962 roku o ochronie dóbr kultury. Dobrem kultury jest „każdy przedmiot ruchomy lub nieruchomy, dawny lub współczesny, mający znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturalnego ze względu na jego wartość historyczną, naukową lub artystyczną”¹⁵. Dobra kultury są częścią kultury materialnej, będącej zbiorem obiektów charakterystycznych dla Polaków.

Przepisy prawa obowiązujące w latach 1962-2003 określały, że dobra kultury jako bogactwo narodowe winny być chronione przez wszystkich obywateli. Organy państwowe miały zapewnić warunki prawne, organizacyjne i finansowe, gdy do obowiązków właścicieli i użytkowników dóbr należało utrzymanie ich we właściwym stanie¹⁶. Istota ochrony dóbr kultury w tamtych latach polegała na „zabezpieczeniu ich przed zniszczeniem, uszkodzeniem, dewastacją, zaginięciem lub wywozem za granicę, na zapewnieniu im warunków trwałego zachowania, na opracowaniu dokumentacji naukowej, ewidencji i rejestracji oraz na ich konserwacji, restauracji lub odbudowie, opartych na zasadach naukowych”¹⁷.

W 2003 roku straciła swoją moc z dnia 15 lutego 1962 roku o ochronie dóbr kultury. W jej miejsce weszła Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W tym właśnie akcie prawnym dokonano zdefiniowania ustawowego pojęcia zabytek. Uznano za niego „nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące

---

¹⁴ R. Gwardyński – *Dzielnicowy w służbie społeczności lokalnej*, [w:] *Bezpieczeństwo i edukacja w zmieniającej się rzeczywistości*, pod red. A. Wawrzusiszyna, J. Grzyba, Mazurski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Ełk 2015, s. 104.

¹⁵ *Ustawa z dnia 15 lutego 1962 roku o ochronie dóbr kultury*, art. 2. (Dz. U. 1999 r. Nr 98, poz.1150 z późniejszymi zmianami).

¹⁶ *Ibidem*, art. 1.

¹⁷ *Ibidem*, art. 3. ust. 2.

dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”¹⁸. Zabytki podzielono na: zabytki ruchome (rzeczy ruchome, jej część lub zespół rzeczy ruchomych); zabytek nieruchomy (nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości); zabytek archeologiczny (zabytek nieruchomy, powierzchniowa, podziemna lub podwodna pozostałość egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem)¹⁹.

Zabytkami ruchomymi są: dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej; kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które je tworzyły; wytwory techniki; numizmaty oraz pamiątki historyczne; materiały biblioteczne; instrumenty muzyczne; wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne; przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji²⁰.

Zabytkami nieruchomymi są: krajobrazy kulturowe; układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane; dzieła architektury i budownictwa; dzieła budownictwa obronnego; obiekty techniki; cmentarze; parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni; miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji²¹.

Zabytkami archeologicznymi są: pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa; cmentarzyska; kurhany; relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej²².

Zabytki są częścią kultury materialnej Polaków, będąc obiektami specyficznymi dla tworzonej przez nich zbiorowości narodowej²³. Stanowią również część dziedzictwa narodowego, świadczącą o korzeniach i rozwoju kulturowym społeczeństwa.

Zgodnie z uchwaloną w 1997 roku Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej to na państwu i jego instytucjach ciąży obowiązek strzeżenia dziedzictwa narodowego²⁴. Ochrona

---

¹⁸ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 3 pkt 1. (Dz. U. 2003 Nr 162 poz. 1568 z późniejszymi zmianami).

¹⁹ Ibidem, art. 3 pkt. 2-4.

²⁰ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków..., art. 6. ust. 1. pkt 2.

²¹ Ibidem, art. 6. ust. 1 pkt 1.

²² Ibidem, art. 6. ust. 1 pkt 3.

²³ P. Sztompka, op. cit., s. 313.

dóbr kultury i dziedzictwa narodowego jest częścią sfery społeczno-kulturalnej, w ramach której realizowane są funkcje instytucji państwowych i podmiotów pozapaństwowych działających w ramach systemu bezpieczeństwa państwa²⁵.

Zabytki podlegają zarówno ochronie i opiece. Ochrona leży we właściwości organów administracji publicznej, które realizują swe działania w ramach administracji publicznej, rozumianej jako „przyjęte przez państwo i realizowane przez jego zawisłe organy, a także przez organy samorządu terytorialnego zaspokajanie zbiorowych i indywidualnych potrzeb obywateli, wynikających ze współżycia ludzi w społecznościach”²⁶. Natomiast opiekę nad zabytkami sprawują ich właściciele lub posiadacze.

Ochrona zabytków polega na podejmowaniu takich działań przez organy administracji publicznej, które zmierzają do:

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględniania zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska²⁷.

Opieka nad zabytkami, to w szczególności działalność ich właścicieli lub posiadaczy polegająca na:

- zabezpieczeniu i utrzymaniu zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystaniu z zabytku bez pomniejszenia jego wartości;

---

²⁴ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, art. 5.

²⁵ B. Wiśniewski, *System bezpieczeństwa państwa, Konteksty teoretyczne i praktyczne*, WSPol, Szczytno 2013, s. 124-125.

²⁶ J. Boć, *Pojęcie administracji*, [w:] *Prawo administracyjne*, J. Boć (red.), Kolonia Limited, Wrocław 1997, s. 14-15.

²⁷ *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, art. 4. (Dz. U. 2003 Nr 162 poz. 1568 z późniejszymi zmianami).

- prowadzeniu prac konserwatorskich (zmierzących do zabezpieczenia i utrwalenia substancji zabytku oraz powstrzymania procesów niszczących), restauratorskich (zmierzących do wyeksponowania wartości artystycznych i estetycznych zabytku) i robót budowlanych (prowadzonych przy zabytku lub w jego otoczeniu) przy zabytku;
- naukowym badaniu i dokumentowaniu zabytku (Zabytki mogą być poddane między innymi badaniom: konserwatorskim, architektonicznym oraz archeologicznym. Celem badań konserwatorskich jest określenie historii i funkcji zabytku, zidentyfikowanie materiałów i technologii wykorzystanych do jego wytworzenia, oraz określenia stanu jego zachowania. Celem badań architektonicznych jest rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz określenie zakresu jego kolejnych przekształceń. Celem badań archeologicznych jest odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego);
- upowszechnianiu wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury zbiorowości²⁸.

Dbłość o zabytki nie tylko należy do kompetencji organów administracji publicznej oraz ich właścicieli i posiadaczy. Każdy kto na terenie Polski „przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta)”²⁹. Podobny obowiązek spoczywa na tych, którzy, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkryli przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem. Muszą oni bowiem:

- wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków zarówno ten przedmiot, jak i miejsce jego odkrycia;
- niezwłocznie zawiadomić o odkryciu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a gdy to nie jest to wykonalne właściwego wójta

---

²⁸ Ibidem, art. 5.

²⁹ Ibidem, art. 33. ust. 1.

(wójta, burmistrza, prezydenta miasta). Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie³⁰.

Do Skarbu Państwa należą wszelkie przedmioty będące zabytkami archeologicznymi odkrytymi, przypadkowo znalezionymi albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych³¹. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 roku Kodeks cywilny w art. 187 §2 stanowi ponadto, że „Rzecz znaleziona będąca zabytkiem lub materiałem archiwalnym po upływie terminu do jej odebrania przez osobę uprawnioną staje się własnością Skarbu Państwa”³².

Zabytki mogą podlegać uszkodzeniu, zniszczeniu lub zaginięciu. „Zjawisko, które w ocenie podmiotu poznającego, stwarza potencjalną możliwość utraty, lub obniżenia wartości: atrybutów, akcydensów, bytów i relacji między nimi, cennych dla podmiotu ze względu na jego poczucie bezpieczeństwa – pewność istnienia i możliwość kreowania jego treści – zwie się zagrożeniem³³. Zabytki są narażone na różne rodzaje zagrożeń np.: militarne i niemilitarne, przyrodnicze i cywilizacyjne.

W Polsce ochrona zabytków jest prowadzona w ramach systemu ochrony zabytków³⁴. Formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego³⁵.

---

³⁰ Ibidem, art. 32. ust. 1.

³¹ Ibidem, art. 35. ust. 1.

³² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 roku Kodeks cywilny, art. 187 § 2 (Dz.U. 1964 Nr 16 poz. 93 z późn. zm.).

³³ B. Wiśniewski, *Zagrożenie, [w:] Wyzwania, szanse, zagrożenie i ryzyko dla bezpieczeństwa narodowego RP o charakterze wewnętrznym*, R. Jakubczak, B. Wiśniewski (red.), WSPoL, Szczytno 2016, s. 66.

³⁴ Uchwała nr 125/2014 Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2014 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”, s. 9 (RM-111-111-14).

³⁵ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie..., art. 7.

Dostrzegając konieczność poszerzania obszaru ochrony zabytków Rada Ministrów przyjmując Uchwałę nr 218/2016 z dnia 18 grudnia 2006 roku powołała do życia rządowy program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań "Razem bezpieczniej". Jednym z jego obszarów współpracy państwowo-społecznej (do udziału w przedsięwzięciach realizowanych przez organy administracji rządowej zaproszono jednostki samorządu terytorialnego, organizacje społeczne, kościoły i związki wyznaniowe) zaliczono „ochronę dziedzictwa narodowego”³⁶. Ten sam obszar działania został również ujęty w „Programie ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań Razem bezpieczniej im. Władysława Stasiaka na lata 2016 i 2017”³⁷.

Z uwagi na ważny interes państwa muzea i inne obiekty, w których zgromadzone są dobra kultury narodowej, należą do obszarów wymagających obowiązkowej ochrony prowadzonej przez specjalistyczne formacje ochronne (tu rozumiane jako uzbrojone i umundurowane zespoły pracowników jednostek organizacyjnych, powołane do ich ochrony) lub z wykorzystaniem odpowiednich zabezpieczeń technicznych (w postaci elektronicznych urządzeń i systemów alarmowych oraz urządzeń i środków mechanicznego zabezpieczenia)³⁸. Takiej obowiązkowej ochrony nie posiadają obiekty, które nie są muzeami, same są zabytkiem (zabytkiem nieruchomym) lub w których nie ma więcej jak jednego zabytku (nie można bowiem mówić o zgromadzeniu dóbr w miejscu występowania jednej sztuki). Do nich można zaliczyć obiekty sakralne: kościoły, cerkwie, cmentarze, przydrożne kapliczki³⁹.

Zagrożenia związane z zabytkami sakralnymi można przyporządkować do kategorii zagrożeń materialnych, a te można podzielić na będące skutkiem procesów zachodzących w przyrodzie (powódzie, wichury, pożary, osuwiska) oraz te, które są wytworem działalności człowieka (umyślna działalność przestępcza lub ludzka lekkomyślność i niedbalstwo)⁴⁰. Zagrożenia godzące w zabytkowe obiekty sakralne można również podzielić na te związane z czasem wojny i konfliktu zbrojnego (zagrożenia militarne), jak i istniejące w czasie pokoju (zagrożenia niemilitarne). Straty, jakie może ponieść polska kultura w czasie wojny nie

---

³⁶ Uchwała nr 218/2006 Rady Ministrów z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie rządowego programu ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań "Razem bezpieczniej", § 3., załącznik s. 2. (RM 111-210-06).

³⁷ Uchwała nr 23/2016 Rady Ministrów z dnia 8 marca 2006 roku w sprawie „Programu ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań Razem bezpieczniej im. Władysława Stasiaka na lata 2016 i 2017”, s. 7. (MP 2016, poz. 293).

³⁸ Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia, art. 5 ust. 1 i 2 pkt 4. lit. c (Dz. U. 1997 Nr 114 poz. 740 z późniejszymi zmianami).

³⁹ S. Kocewiak, P. Ogrodzki, J. Rulewicz, *Zabezpieczenia obiektów sakralnych*, JM Stefko, Warszawa 2005, s. 10-16.

⁴⁰ J. Borkowski, *Człowiek zagrożony i niebezpieczny. Socjologia i psychologia zagrożeń*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2011, s. 25.

wymagają tu szczególnego uzasadnienia. Do chwili obecnej Polska odczuwa w tym zakresie skutki barbarzyńskich, celowych działań najeźdźców (zarówno niemieckiego jak i radzieckiego). Mimo wielu lat życia w pokoju, skoku w rozwoju cywilizacyjnym, groźba zubożenia dóbr kultury w przypadku konfliktu zbrojnego jest ciągle realna⁴¹.

Na wypadek konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej (którą można rozumieć jako „sytuację wpływającą negatywnie na poziom bezpieczeństwa ludzi, mienia w znacznych rozmiarach lub środowiska, wywołującą znaczne ograniczenia w działaniu właściwych organów administracji publicznej ze względu na nieadekwatność posiadanych sił i środków”⁴²) ochrona zabytków polega na:

- planowaniu,
- przygotowaniu,
- realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i zabezpieczających zmierzających do ich uratowania przez zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem⁴³.

Powyższe przedsięwzięcia powinny być realizowane w czterech fazach: zapobiegania i prowadzenia prac przygotowawczych (przed konfliktem i sytuacją kryzysową), podwyższenia gotowości (w okresie narastania bezpośredniego zagrożenia), reagowania (w czasie wystąpienia konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej) oraz zabezpieczenia i dokumentowania (po ustąpieniu zagrożenia)⁴⁴.

Zagrożenia dóbr kultury, zabytków nie wynikają tylko z przyczyn militarnych lub zaistnienia sytuacji kryzysowej. Mogą one również pochodzić, i te chyba są najczęstsze z lekkomyślności i niedbalstwa osób nimi opiekującymi się (właściciele, posiadacze), a nawet z umyślnego działania przestępczego osób, chcących wzbogacić się na dorobku kulturowym społeczeństwa.

W celu ochrony zabytków polskie prawo określa czyny karalne. Odpowiedzialności karnej podlega między innymi ten, kto:

- niszczy lub uszkadza zabytek;

---

⁴¹ A. Broda, *Rodzaje i przyczyny zagrożeń zabytków sakralnych*, [w:] *Zabytki sakralne wobec szczególnych zagrożeń*, Oficyna Wydawnicza Towarzystwa Opieki nad zabytkami, Warszawa 2000, s. 11.

⁴² *Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym*, art. 3. pkt 1. (Dz. U. 2007 Nr 89 poz. 590 z późniejszymi zmianami).

⁴³ *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych*, §1. ust. 1. (Dz. U. 2004 Nr 212, poz. 2153).

⁴⁴ *Ibidem*, §1. ust. 2.

- bez pozwolenia wywozi zabytek za granicę albo po wywiezieniu go za granicę nie przywozi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w okresie ważności pozwolenia;
- podrabia lub przerabia zabytek w celu użycia go w obrocie zabytkami;
- będąc właścicielem lub posiadaczem zabytku nie zabezpieczył go w należyty sposób przed uszkodzeniem, zniszczeniem, zaginięciem lub kradzieżą;
- bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia poszukuje ukrytych lub porzuconych zabytków, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania;
- kto będąc właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa albo wpisanego do rejestru lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków nie powiadomił odpowiednio ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego albo wojewódzkiego konserwatora zabytków o: uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia, 2) zagrożeniu dla zabytku niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia, 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego, w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany, 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości;
- uniemożliwia lub utrudnia dostęp do zabytku organowi ochrony zabytków, wykonującemu uprawnienia wynikające z ustawy, podlega karze grzywny;
- niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o przypadkowym odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, a także nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia;
- bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia prowadzi: 1) prace konserwatorskie, restauratorskie lub badania konserwatorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, 2) prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie lub architektoniczne przy zabytku wpisanym do rejestru lub roboty budowlane w jego otoczeniu albo badania archeologiczne;

- bez pozwolenia umieszcza na zabytku wpisanym do rejestru: urządzenie techniczne, tablicę reklamową lub urządzenie reklamowe;
- nie wykonuje zaleceń pokontrolnych, o których mowa w art. 40 ust. 1, podlega karze grzywny⁴⁵.

Ponadto, każdy kto kradnie z włamaniem, kradnie, używając przemocy wobec osoby lub grożąc natychmiastowym jej użyciem albo doprowadzając człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności lub w stosunku do mienia o znacznej wartości (a za takie mogą być uznane dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury):

- zabiera w celu przywłaszczenia cudzą rzecz ruchomą;
- przywłaszcza sobie cudzą rzecz ruchomą lub prawo majątkowe;
- przywłaszcza sobie powierzoną mu rzecz ruchomą;
- w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem za pomocą wprowadzenia jej w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania;
- cudzą rzecz niszczy, uszkadza lub czyni niezdatną do użytku;
- rzecz uzyskaną za pomocą czynu zabronionego nabywa lub pomaga do jej zbycia albo tę rzecz przyjmuje lub pomaga do jej ukrycia

podlega karze pozbawienia wolności⁴⁶.

Analiza danych statystycznych ukazuje, że działania prowadzone przez instytucje państwowe w zakresie ochrony zabytków przynoszą wymierne efekty. Za przykład niech posłużą efekty działań podejmowanych na Dolnym Śląsku w latach 2001-2012. Dolny Śląsk jest obszarem o szczególnie dużym nagromadzeniu zabytków, stanowiących świadectwo kultury zarówno polskiej, czeskiej, niemieckiej jak i żydowskiej.

Rejon Dolnego Śląska nie był i nadal nie jest wolny od zagrożeń wpływających destrukcyjnie na tu znajdujące się zabytki. Dziś nie wojny stanowią problem, ale działanie sił natury (powodzie, pożary) i działalność człowieka (niedbalstwo, lekkomyślność, przestępczość).

Według danych zgromadzonych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu w latach 2001-2002 doszło do 41 kradzieży ruchomych dóbr kultury, z czego

---

⁴⁵ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie ... rozdział 11.

⁴⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, rozdział XXXV (Dz. U. 1997 Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

najwięcej, bo 17 na terenie działania delegatury Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków (WOSOZ) w Wałbrzychu i 14 na terenie działania delegatury WOSOZ w Jeleniej Górze. Inne przypadki kradzieży odnotowano na terenie działania delegatury WOSOZ w Legnicy (9 zdarzeń) i delegatury WOSOZ we Wrocławiu (1 zdarzenie)

W latach 2002-2012 doszło na Dolnym Śląsku do 99 przypadków kradzieży i pożarów dotyczących zabytków⁴⁷. Liczba zdarzeń na obszarze funkcjonowania delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Jeleniej Górze wyniosła 35, w Wałbrzychu wyniosła 29, w Legnicy wyniosła 25, we Wrocławiu 10.

W rozbiciu na poszczególne lata liczba zdarzeń (kradzieży i pożarów) w:

- 2002 roku wyniosła 27;
- 2003 roku wyniosła 18 (dynamika w porównaniu do analogicznego okresu roku ubiegłego wyniosła 66,67%);
- 2004 roku wyniosła 14 (dynamika w porównaniu do analogicznego okresu roku ubiegłego wyniosła 77,78%);
- 2005 roku wyniosła 15 (dynamika w porównaniu do analogicznego okresu roku ubiegłego wyniosła 107,14%);
- 2006 roku wyniosła 10 (dynamika w porównaniu do analogicznego okresu roku ubiegłego wyniosła 66,67%);
- 2007 roku wyniosła 5 (dynamika w porównaniu do analogicznego okresu roku ubiegłego wyniosła 50%);
- 2008 roku wyniosła 2 (dynamika w porównaniu do analogicznego okresu roku ubiegłego wyniosła 40%);
- 2009 roku wyniosła 1 (dynamika w porównaniu do analogicznego okresu roku ubiegłego wyniosła 50%);
- 2010 roku wyniosła 1 (dynamika w porównaniu do analogicznego okresu roku ubiegłego wyniosła 100%);
- 2011 roku wyniosła 3 (dynamika w porównaniu do analogicznego okresu roku ubiegłego wyniosła 300%);
- 2012 roku wyniosła 6 (dynamika w porównaniu do analogicznego okresu roku ubiegłego wyniosła 200%).

---

⁴⁷ B. Nowak-Obelinda, Analiza pracy wojewódzkiej i powiatowych grup ds. ochrony zabytków przed pożarem i przestępczością na Dolnym Śląsku w 2012 r. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Wrocław 2013.

Pomimo wzrostu w latach 2011-2012 liczby zdarzeń (kradzieży i pożarów) należy ocenić, że nie jest to zwiększenie zatrważające biorąc pod uwagę, że

- dotyczy to niewielkiego wzrostu w wymiarze liczbowym;
- średnia liczba zdarzeń w każdym roku okresu 2007-2012 wyniosła 3 i była zdecydowanie niższa niż średnia liczba zdarzeń w każdym roku okresu 2002-2007, która wyniosła 14,83 (2007 rok włączono do obu zbiorów 6 elementowych dla zachowania właściwych proporcji porównywanych okresów).

Niepokój może jednak budzić tendencja wzrostowa z 1 zdarzenia w 2010 roku, poprzez 3 w 2011 do 6 w 2012, jednak z uwagi na brak danych wystąpiła niemożność śledzenia trendu liczby zdarzeń po roku 2012.

Na istotne obniżenie zdarzeń związanych z działalnością przestępczą i pożarami zabytków miały wpływ szeroko zakrojone działania Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu, Policji dolnośląskiej, dolnośląskiej Państwowej Straży Pożarnej, Dolnośląskiego Urzędu Wojewódzkiego, nadzoru budowlanego oraz w zakresie ochrony zabytków sakralnych Archidiecezji Wrocławskiej, Diecezji Legnickiej i Diecezji Świdnickiej

Nie przeceniając roli innych wyżej wymienionych instytucji szczególnego omówienia wymaga Policja i jej działania podejmowane w celu ochrony zabytków.

Policja jest umundurowaną i uzbrojoną formacją służącą społeczeństwu, której przeznaczeniem jest ochrona bezpieczeństwa ludzi oraz utrzymywanie bezpieczeństwa i porządku publicznego⁴⁸.

Bezpieczeństwo publiczne może być w tym przypadku rozumiane jako „stan gwarantujący niezakłócone i zgodne z wolą obywateli funkcjonowanie instytucji państwowych, samorządowych i społecznych oraz urzędzeń publicznych, a także bezpieczeństwo życia, zdrowia i mienia ludności w wyniku przestrzegania akceptowanego przez obywateli porządku prawnego”⁴⁹.

Porządek publiczny jest natomiast opisywany jako „istniejący stan stosunków i urzędzeń społecznych zapewniających bezpieczeństwo, spokój oraz ład w miejscach ogólnie dostępnych, regulowany normami prawnymi i zasadami współżycia społecznego”⁵⁰.

Do głównych zadań Policji przypisano:

---

⁴⁸ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji, art. 1. ust. 1 (Dz. U. 1990 Nr 30 poz. 179).

⁴⁹ T. Serafin, S. Parszowski, *bezpieczeństwo społeczności lokalnych. Programy prewencyjne w systemie bezpieczeństwa*, Difin, Warszawa 2011, s. 33.

⁵⁰ Ibidem, s. 34.

- ochronę życia i zdrowia ludzi oraz mienia (w tym również mieszczą się zabytki) przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra;
- ochronę bezpieczeństwa i porządku publicznego, w tym zapewnienie spokoju w miejscach publicznych oraz w środkach publicznego transportu i komunikacji publicznej, w ruchu drogowym i na wodach przeznaczonych do powszechnego korzystania;
- inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi;
- wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców⁵¹.

Służba prewencyjna w swej codziennej pracy przyczynia się do ochrony zabytków poprzez między innymi:

- rzetelnie pełnioną, aktywną, właściwie dyslokowaną służbę patrolową w rejonach szczególnie zagrożonych (w tym rejonach na których znajdują się zagrożone zabytki),
- zaangażowanie dzielnicowych nie tylko w ramach służby obchodowej w rejonie służbowym, ale również poprzez gromadzenie danych o obiektach ważnych dla kultury, wymagających szczególnej ochrony na podległym terenie⁵². Na podstawie prowadzonego rozpoznania dzielnicowy zgłasza propozycje i wnioski dotyczące liczby i rozmieszczenia policjantów służby patrolowej na zagrożonym terenie⁵³.
- profesjonalną, proaktywną służbę dyżurnego jednostki nie tylko reagującego na występujące zagrożenia, ale i przewidującego wystąpienie negatywnych zjawisk na podstawie wstępnie wyglądających niegroźnych sygnałów;
- podnoszenie świadomości w zakresie podstawowej wiedzy prawnej (czym jest przestępstwo, jakie czyny są karalne) oraz zabezpieczania mienia przez policjantów komórek profilaktyki społecznej.

---

⁵¹ Ibidem, art. 1. ust. 2.

⁵² Zarządzenie Nr 528 Komendanta Głównego Policji dnia 6 czerwca 2007 r. w sprawie form i metod wykonywania zadań przez dzielnicowego i kierownika rewiru dzielnicowych, § 11 pkt 4.

⁵³ Ibidem, § 12.

Służba śledcza zajmuje się między innymi procesowym zabezpieczeniem miejsca zdarzenia, ujawnieniem śladów (wraz z technikami kryminalistyki), ich zabezpieczeniem. To policjanci tej służby prowadzą postępowania przygotowawcze zmierzające do ujawnienia sprawcy przestępstwa oraz odzyskania utraconego mienia.

Funkcjonariusze służby kryminalnej (najogólniej z oczywistych względów rzecz ujmując) poprzez wykorzystanie osobowych źródeł informacji, inwigilację i monitorowanie sieci internetowej doprowadzają do ujęcia przestępców i odzyskania zrabowanego mienia.

Policja prowadzi też szereg działań ściśle dedykowanych ochronie zabytków. Za przykład może posłużyć współpraca Policji dolnośląskiej z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków we Wrocławiu w ramach grupy roboczej lustrującej zabytki drewniane i szachulcowe.

W skład grupy wojewódzkiej wchodzi przedstawiciele:

- Konserwatora Zabytków we Wrocławiu,
- Policji,
- Państwowej Straży Pożarnej,
- Wydziału Zarządzania Kryzysowego Dolnośląskiego Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu,
- Kościoła Katolickiego (Archidiecezja Wrocławska, Diecezje Legnicka i Świdnicka).

Mniejsze grupy robocze funkcjonują w ramach powiatów.

Z dokumentacji zgromadzonej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu wynika jednoznacznie, że prace grup roboczych w wymierny sposób przyczyniają się do poprawy poziomu ochrony zabytków na Dolnym Śląsku.

Z protokołów lustracyjnych grupy roboczej, w której skład wchodzi Policja, wynika że dostrzegane są nieprawidłowości w zabezpieczeniu obiektów zabytkowych oraz takich w których zabytki jako przedmioty znajdują się. Grupa wskazuje właścicielom i użytkownikom zabytków, jak należy postępować, aby przeciwdziałać zagrożeniom.

Do najczęściej odnotowywanych nieprawidłowości w zakresie przeciwdziałania przestępczości (kradzieży, zniszczenia itp.) można zaliczyć:

- zły stan drzwi zewnętrznych;
- stosowanie w drzwiach zewnętrznych zamków bez atestów Policji lub Instytutu Mechaniki Precyzyjnej;

- użycie w otworach okiennych krat niespełniających norm oraz wadliwe mocowanie krat;
- brak oświetlenia zewnętrznego;
- brak systemu alarmowego.

Do najczęściej odnotowywanych nieprawidłowości w zakresie przeciwdziałania pożarów można zaliczyć:

- przeterminowana konserwacja podręcznego sprzętu gaśniczego;
- wadliwą instalację elektryczną i odgromową;
- braki w oznakowaniu dróg ewakuacyjnych;
- gromadzenie materiałów łatwopalnych na strychach, emporach i w przejściach ewakuacyjnych;
- nie konserwowane ognioodporne konstrukcje drewniane.

W wyniku działania podejmowanego przez grupę roboczą ujawniano również niezgodności stanu ewidencyjnego ze stanem faktycznym dóbr kultury zgromadzonych w zabytkach sakralnych. Taka niezgodność może uniemożliwić ujawnienie kradzieży, identyfikację skradzionego zabytku, a w konsekwencji i odnalezienie go.

Policja odgrywa istotną rolę w działalności na rzecz ochrony zabytków. Przez swą codzienną działalność zapobiega przestępstwom, a kiedy one jednak mają miejsce ujawnia ich sprawców i dąży do odzyskania zrabowanego mienia. Policja przyczynia się również do ochrony zabytków poprzez współdziałanie z innymi istotnymi w tym względzie podmiotami życia społecznego. Grupa robocza zbierająca się pod przewodnictwem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wpływa w stopniu istotnym na poprawę bezpieczeństwa zabytków znajdujących się na terenie województwa dolnośląskiego, a ważnym i niezastępowanym jej elementem jest właśnie Policja.

Literatura

Arystoteles, *Polityka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

Boć J., *Pojęcie administracji*, [w:] *Prawo administracyjne*, J. Boć (red.), Kolonia Limited, Wrocław 1997.

Borkowski J., *Człowiek zagrożony i niebezpieczny, Socjologia i psychologia zagrożeń*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2011.

Broda A., *Rodzaje i przyczyny zagrożeń zabytków sakralnych, [w:] zabytki sakralne wobec szczególnych zagrożeń*, Oficyna Wydawnicza Towarzystwa Opieki nad zabytkami, Warszawa 2000.

Didier J., *Słownik filozofii*, Wydawnictwo Książnica, Katowice 2006.

Dunbar R., *Nowa historia ewolucji człowieka*, Copernicus Center Press, Kraków 2015.

Gwardyński R., *Dzielnicowy w służbie społeczności lokalnej, [w:] Bezpieczeństwo i edukacja w zmieniającej się rzeczywistości*, pod red. A. Wawrzusiszyna, J. Grzyba, Mazurski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Ełk 2015.

Gwardyński R., *Edukacja dla bezpieczeństwa w wymiarze praktycznym, [w:] Edukacja a bezpieczeństwo w różnych wymiarach i kontekstach. Formacje militarne i paramilitarne wobec wyzwań edukacyjnych*, B. Wiśniewska-Paź (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2015.

Gwardyński R., Kaczmarczyk B., *Zachowanie służb porządkowych w sytuacjach kryzysowych, [w:] Bezpieczeństwo uczestników zgromadzeń religijnych*, B. Wiśniewski, A. Prędecka, J. Bryk, A. Szela (red.), Szkoła Główna Służby Pożarniczej, Warszawa 2016,

Kocewiak S., Ogrodzki P., Rulewicz J., *Zabezpieczenia obiektów sakralnych*, JM Stefko, Warszawa 2005.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku.

Nowak-Obelinda B., *Analiza pracy wojewódzkiej i powiatowych grup ds. ochrony zabytków przed pożarem i przestępczością na Dolnym Śląsku w 2012 r.* Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Wrocław 2013.

Przetacznik-Gierowska M., Włodarski Z., *Psychologia wychowawcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004 Nr 212, poz. 2153).

Serafin T., Parszowski S., *bezpieczeństwo społeczności lokalnych. Programy prewencyjne w systemie bezpieczeństwa*, Difin, Warszawa 2011.

Słownik języka polskiego, tom pierwszy, M. Szymczak (red.), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982.

Suchodolski B., *Pedagogika. Podręcznik dla kandydatów na nauczycieli*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1976.

Sztompka P., *Socjologia, Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo ZNAK, Kraków 2012.

Uchwała nr 218/2016 Rady Ministrów z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie rządowego programu ograniczania przestępczości i społecznych zachowań "Razem bezpieczniej" (RM 111-210-06).

Uchwała nr 125/2014 Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2014 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami” (RM-111-111-14).

Uchwała nr 23/2016 Rady Ministrów z dnia 8 marca 2006 roku w sprawie „Programu ograniczania przestępczości i społecznych zachowań Razem bezpieczniej im. Władysława Stasiaka na lata 2016 i 2017” (MP 2016, poz. 293).

Ustawa z dnia 15 lutego 1962 roku o ochronie dóbr kultury (Dz. U. 1999 r. Nr 98, poz. 1150 z późniejszymi zmianami).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 roku Kodeks cywilny. (Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji (Dz. U. 1990 Nr 30 poz. 179).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997 Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia (Dz. U. 1997 Nr 114 poz. 740 z późniejszymi zmianami).

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, art. 5, (Dz. U. 1997 Nr 85 poz. 539 z późniejszymi zmianami).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2003 Nr 162 poz. 1568 z późniejszymi zmianami).

Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. 2007 Nr 89 poz. 590 z późniejszymi zmianami).

Wiśniewski B., *System bezpieczeństwa państwa, Konteksty teoretyczne i praktyczne*, WSPol, Szczytno 2013.

Wiśniewski B., *Zagrożenie*, [w:] *Wyzwania, szanse, zagrożenie i ryzyko dla bezpieczeństwa narodowego RP o charakterze wewnętrznym*, R. Jakubczak, B. Wiśniewski (red.), WSPol, Szczytno 2016.

Zarządzenie Nr 528 Komendanta Głównego Policji dnia 6 czerwca 2007 r. w sprawie form i metod wykonywania zadań przez dzielnicowego i kierownika rewiru dzielnicowych.

Znaniński F., *Relacje społeczne i role społeczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2011.

Znaniński F., *Socjologia wychowania, tom 1. Wychowujące społeczeństwo*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.